

MAKEDONYA VE KOSOVA TÜRK AĞIZLARINDA ARKAİK ÖZELLİKLER

Şirvan Kalsın
Çağ Üniversitesi
sirvank@hotmail.com

ÖZET

Tarihsel süreçte IV. yüzyıldan itibaren Balkanlara yerleşmeye başlayan farklı Türk kavimleri, bölgede konuşulan diğer dillerle etkileşim içinde olmuşlardır. Rumeli Türkçesi ağzlarının Anadolu ağzları ve Türkiye Türkçesi ölçünlü diliyle arasındaki farklılıklar, bu etkileşim dolayısıyla çoğunlukla, yabancı dillerin etkisine bağlanmıştır. Oysaki ana gruptan ayrılan dil, ana dilin geçirmiş olduğu değişimi geçirmeyip arkaik biçimi koruyabilir. Bu durumu değerlendirirken tarihî dönem metinlerinin de incelenmesi gerekir.

Çalışmada Batı Rumeli Türk ağzları içinde değerlendirilen Makedonya ve Kosova Türk ağzlarının korumuş olduğu arkaik özellikler, tarihî dönem metinleriyle tanıklanmış, değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Makedonya Türk ağzı, Kosova Türk ağzı, arkaik özellik.

ABSTRACT

In the historical process, various Turkish tribes that began to settle in Balkans from the 4th century were in interaction with other languages spoken in the region. Because of this interaction, the differences between Rumeli Turkish dialects and Anatolian dialects and standart Turkish language is connected to the effect of majority of foreign languages. However, the language seperated from the main group may not change so as the main language, by the way maintain its archaic form. While evaluating this situation, historical texts should also have been examined.

The archaic features that are protected by the Macedonian and the Kosova Turkish dialects, which are evaluated within west Rumeli Turkish dialects are examined and examplified in the study with historical texts.

Key Words

Macedonian Turkish dialect, Kosova Turkish dialect, archaic features.

Balkanlarda Türkler

Çayırılı (2002) Makedonya'nın Türklerle IV. yüzyılda (MS 375) Hun Türklerinin buraya gelmesiyle tanıştığını ve daha sonraki süreçte bu göçlerin farklı Türk kavimleriyle (Bulgar, Peçenek, Avar, Kıpçak) devam ettiğini söyler. Ayrıca Avarlar, Bulgarlar ve Peçeneklerin IV. yüzyıldan VIII yüzyıla kadar aralıklarla gelip yerleştiklerini belirtir. Buralarda bir yandan kendi kültürlerinin yayılmasını sağlarken öte taraftan kendilerinin de değişime uğradığını, Bulgar Türklerinin zamanla Slavlaştığını, Peçeneklerin Bizans'a sığınanlarının ve Kuman Türklerinin ise Hıristiyanlığı kabul ettiğini belirtir.

Çayırılı bölgeye gelen Türklerden Kumanların Vardar kıyılarına ve Ohri ovasına, Peçeneklerin Karaferye'ye yerleştiğini söyler. Yukarıda sayılan Türk kavimlerinin

Bildiri Kitabı 1. Cilt

dışında 1292 yılından itibaren Batı Anadolu'dan gelen Selçuklu Türklerinin de Makedonya'nın bazı yerlerine yerleşerek etkili olmaya çalıştıkları görülür.

Türk kavimlerinin bölgedeki etkisi bazı yer adlarında da kendini gösterir. Örneğin *Veles* (Köprülü)şehrinin adı Kuman Türkçesinden (Kuman Türkçesinde pamuk bez), Makedonya'daki *Boyun* ve *Boyna* adları da Avar Türkçesinden geçmiştir. (Avar Türkçesinde zengin)*

XIII.yüzyılda Selçuklu Türkleri Dobruca bölgesine gelip yerleşmiş ve bunlar bölgedeki ilk Müslüman Türkler olmuşlardır.

Tüm bu göçlere rağmen Balkanlarla asıl uzun süreli ve kalıcı ilişkiler Osmanlılar zamanında başlamış ve günümüze kadar sürmüştür. †

XIV. yüzyıldan itibaren bölgede daha yoğun olarak görülen Türk nüfus bir yandan kendi ağız özelliklerini sürdürürken bir yandan da orada daha önceden gelip yerleşmiş olan diğer Türk kavimlerinin (Kıpçak Türkçesi, Oğuz Türkçesi vb) ve farklı dillerin (Bulgarca, Makedonca, Arnavutça, Hırvatça, Sırpça gibi) dil özelliklerinden etkilenmiş ve onları da etkilemiştir.

Rumeli Türkçesinin Oluşumu

Gürsevin (2009), Rumeli Türkçesinin, Anadolu ağızlarının (daha doğrusu Eski Anadolu Türkçesinin) bir uzantısı olduğunu, Anadolu ağızlarından Eski Anadolu Türkçesinden farklı özellikler göstermesini ise bağlı olduğu gruptan farklı bir coğrafyada başka süreç yaşamasına, dolayısıyla dilin evrilmesine bağlar.

Gürsevin (2009), dillerin evrilmesinin doğal bir sonucu olarak farklı ağızların oluşmasının temel sebeplerini "iç etkenler ve dış etkenler" olarak iki açıdan değerlendirilmektedir.

"...a) *Dış etkenler*: Yeni yerleşilen bölgelerde yeni tanışılan halklarla karışmalar, o halkın eski topraklarındaki akrabaları ile, dil din, örf, adet, kültür vb bakımlardan farklılaşmasına sebep olur. Yeni komşulardan kelimeler alınır, ses sistemleri dile etki edebilir hatta morfoloji ve sentaks bakımından bile değişimler olabilir.

b) *İç etkenler*: Ana gruptan ayrılıp başka bölgeye giden halk, ana grupta meydana gelen değişme ve gelişmelerden farklı bir yol izler. Ağızların değişimindeki iç etkenler iki şekilde karşımıza çıkar:

b.a. Ana grup değişim yaşadıysa da ayrılıp başka yere giden halk bu gelişimi yaşamadığı için eski özelliği korumuş olabilir. Yani eskicil şekilleri saklamış olabilir.

b.b. Ana gruptan ayrılan dil/diyalekt normal dil eğilimleri sonucu yeni gelişmeler gösterebilir. Ana grupta bir özellik standartlaşmışsa tutucu davranılabilir; ayrılan grupta ise "tonlulaşma", "sızıcılaşma" gibi dilin normal eğilimlerini yaşatabilir."

Rumeli Türkçesinin oluşumunda, bugünkü durumuna gelmesinde bu iki etken de etkili olmuştur. Zaman zaman Rumeli Türkçesinin Anadolu ağızlarından farklılıklar göstermesi yalnızca "dış etkenler"e bağlanmıştır. Ancak bu sınırdan bakmak tam bir değerlendirme olmaz. Elbette ki bir arada yaşayan veya ilişki içinde olan toplumlar, dolayısıyla diller birbirlerinden etkilenecek ödünçlemeler yapacaklardır. Ancak tarihî diyalektler ve onların gelişim ve değişimleri de değerlendirilerek daha doğru bir sonuca ulaşılabilir.

Balkanlarda Türk varlığının yoğun olarak hissedilmesi Osmanlı döneminde olmuştur ama bölgede ondan önce Selçuklu Türklerinin ve daha geriye gidersek Kıpçak, Avar,

* www.turksam.org.tr (Bu yazı, Balkanlar El Kitabı, adlı eserde C2, KARAM&VADİ Yayınları Ankara 2007. yayımlanmış)

† Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye Kosova İlişkileri, Genelkurmay Askerî ve Tarihî ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009.

Bildiri Kitabı 1. Cilt

Peçenek Türklerinin varlığı da bilinmektedir. Bu sebeple Rumeli Türkçesinin Anadolu ağızlarından farklılaşan bazı özellikleri değerlendirilirken bu diyalektlerin kalıntısı olabilecek arkaik unsurlar da göz önünde bulundurulmalıdır.

Biz bu çalışmada Nemeth'in (1983) Batı Rumeli Türk ağızları içinde değerlendirdiği Makedonya ve Kosova Türk ağızlarındaki arkaik yapılar üzerinde duracağız. İncelememizde, ele aldığımız Makedonya ve Kosova Türk ağzındaki dilsel verinin, tarihî Türk diyalektlerindeki tanıklarını vereceğiz.

Batı Rumeli Ağızlarının Özellikleri

Nemeth, Rumeli ağızlarını doğu ve batı Rumeli ağızları olarak ikiye ayırmıştır. Batı ağzının Bulgaristan dışındaki büyük alanı kapsadığını, Romanya'da, Tuna'nın öte yakasında devamının yok denecek kadar az olduğunu ancak güneyde Adakale ve daha sonra Bosna'da, güneyde Makedonya'da ve Arnavutluk'ta konuşulduğunun kesin olduğunu söylemektedir. (1980-1981: 120)

Batı Rumeli dil alanının sınırlarını ise şöyle çizmiştir: Lom-Samakov hattından batıya Samakov-Köstendil-Makedonya hattından kuzeye doğru uzandığını söylemiş ve Arnavutluk'ta konuşulan Türkçeyi de buraya dahil etmiştir. (1980-1981:120-121).

Evliya Çelebi "Seyahatnamesinde" Rumeli ağızlarının konuşulduğu bölgeleri "Rumeli eyâletinde olan sancakları beyân eder" dediği bölümde şöyle sıralamaktadır: "Evvelâ Köstendil sancağı ve İskenderiye sancağı ve Tırhala sancağı ve Ohri sancağı ve Avlonya sancağı ve Yanya sancağı ve Elbasan sancağı ve Selânik sancağı ve Delonya sancağı ve Üsküp sancağı ve Dukagin sancağı ve Alaca Hisâr sancağı ve livâ-yı Prizren ve livâ-yı Vuçetrin ve livâ-yı Çirmen on altı sancak bunlardır, ammâ livâ-yı Sofya paşa sancağıdır." olarak vermiştir. Evliya'nın verdiği Rumeli eyaleti içindeki sancaklar, Nemeth'in batı Rumeli ağızları hattıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. (Kalsın 2009:2)

Rumeli ağızları üzerine yapılan çalışmalar ilk olarak İ.Kunos ve T. Kowalski ile başlamıştır. Daha sonra J. Nemeth, D. Gacanov, G. Hazai, M. Mollova, I. Dryga birbirleriyle yaklaşık olarak örtüşen tasnif denemeleri yapmışlardır. Bu çalışmalardan Batı Rumeli ağzının ayırıcı özellikleri olarak aşağıdaki ölçütler ortaya çıkmıştır. Ancak bu ölçütler de tam bir standart durumu vermez, çünkü bölgeye gelen farklı Türk kavimleri ve onların yerleştiği farklı coğrafyalardaki diğer dillerle etkileşimi farklı olduğundan her biri için farklı özellikler tespit edilebilir.

Batı Rumeli ağzının araştırmacılarca ortaya konan özellikleri şunlardır:

1. Kelime sonunda /ı/,/u/,/ü/ yerine /i/ ünlüsünün bulunması. (alti, buldi, köpri, öldi)
2. Öğrenilen geçmiş zaman ekinin her zaman –miş biçiminde olması.(almış, okumuş, ölmüş)
3. Bazı durumlarda /i/>/ı/ değişiminin görülmesi. (benım, verdim, evinde)
4. Sedalı ve süreksiz damak /g/ ünsüzünün korunması . (agız degirmen)
5. Şimdiki zaman kipi için –yor eki yerine –y ve –r'nin kullanılması. (yapay, gidey)
6. ö>ü/u yaygındır: bülük, küpek, ürdek, iç, urdek.
7. /h/ sesi keimenin başında içinde ve sonunda düşebilir: asta, ırsız,oro, müür.
8. a/e varyantlı bazı ekler, kalın ünlülü kalın kelimelere yalnızca /e/ olarak eklenir: demişler, varse, açarler gibi. (Nemeth: 1983, Eckman: 2004)

Makedonya ve Kosova Türk Ağzlarında Arkaik Özellikler Sözdiziminde görülenler

Günşen, (2010:466) Makedonya ve Kosova Türk ağzlarında dil etkileşimine bağlı olarak söz diziminde ortaya çıkan değişiklikleri incelediği çalışmasında, söz diziminde Sırpça, Hırvatça, Arnavutça gibi dillerin etkilerini örnek cümlelerle vermiş, bu durumun batıya doğru gidildikçe arttığını, Doğu Trakya ağzlarında bu etkilenmenin yüzeysel olduğunu belirtmiştir.

Batı Rumeli Türk ağzlarında söz dizimi düzeyinde görülen farklılıkların bir kısmı elbette dış etkenler dolayısıyladır. Ancak aşağıda inceleyeceğim bazı yapılar Türkçenin tarihî diyalektleriyle tanıklanabilmektedir. (Gürsevin bkz b.a) Dolayısıyla arkaik yapının birlikte yaşanılan toplumun diliyle yakın olması sebebiyle de korunmuş olabilir.

Ne zamiri ile kurulanlar

Günşen (2010:477), "sıfat-fiil ve zarf –fiilleri büyük ölçüde kullanmayan Makedonya ve Kosova Türk ağzları, yine Sırpça ve Arnavutça ve Makedonca gibi Hint-Avrupa kökenli dillerin etkisiyle "ne" soru zamirini ilgi zamiri gibi kullanıp, Türkçenin söz dizimine aykırı ilgi cümleleri oluşturmaktadır. Bu tür cümlelerde "ne", çekimli bir fiilden önce gelerek Türkçede fiil gruplarının sağladığı işlevi üstlenmektedir" demektedir.

Cetır o çitabi ne verdım sana (sana verdiğim kitabı getir.)

Ne düşündün bana, oldı sana (benim için düşündüğün sana oldu)

Ne ba sin agacin dorugında bir yuva varımış. (baktığında ağacın doruğunda bir yuva varmış)

Ne va ıt bu çüyli uyur, anlamadan bunun üzügünü çı arır. (Köylü uyuduğunda bunun yüzüğünü anlamadan çıkarır)

Avagi ne çeşmişlar, sandı yapmışlar. (Kestikleri kavaktan sandık yapmışlar.) (Günşen: 477).

Oysaki bu durum, tarihî Türk diyalektlerinde yaygın olarak görülen bir cümle biçimidir.

Gürsevin (1997:28) Eski Anadolu Türkçesindeki zarf-fiilleri, bağımsız eklerle yapılanlar ve cümlenin içindeki diğer unsurlarla yani kelimelerle birlikte fiillerin zarflaştığı kullanışlar olarak iki bölümde incelemiş ve bu ikinci bölüm yani fiilin başka bir kelimeyle zarflaşmasına "çün, çünkü, kaçan, kaçan ki, ta, ta ki" sözleriyle kurulan örnekleri vermiştir:

Çün ördek anı işitdi hâtırı bir gezden incindi (Mrzb.14b7)

Kaçan İslâm geldi anı terk itdük (Tıb. Neb:8b.19)

Kaçan musalladan dönesiz günahlarıñuz yargılanmış ola (MC.86a11)

Makedonya ve Kosova Türk ağzlarında "ne" sözcüğünün kendinden sonra gelen çekimli fiili zarflaştırması. Eski Anadolu Türkçesindeki bu durumu çağrıştırmaktadır. Ayrıca bunun dışında da "ne" sözcüğünün yaygın birçok kullanımı tanıklanabilmektedir.

Ayrıca yalnızca "ne" değil ne'den türemiş "neçe, neçük, ne vakt, ne kim" yapıları da buldukları cümleye zarflık işlevi yüklemektedirler.

Ol kılıç birle neçe urşañ kesmes (MG 89r9)

Yakın kirip sala bersen, tagıldurur sen takı ne kim tileseñ kılur sen (MG 59v2)

Ne kim anı 'akl anlar u göz görür anuñ birliğine tanukluk virür (SN 74)

Görür kim küyüpdür aña Nev-bahar/Ne vaktın gele diyü yola bakar (SN 1872)

Ayrıca Atabetü'l Hakayık'ta "biligsiz ne aysa ayur ukmadın "(119) cümlesinde "ne" sözcüğü "ay-" fililini zarflaştırmıştır.

Ki'li birleşik cümleler

Bildiri Kitabı 1. Cilt

Süreyya (1977), Ki'li birleşik cümlelerin Prizren Türk ağzında sık kullanımını, ilgi zamirleri çok olan Sırp-Hırvat ve Arnavut dillerinin etkisine bağlamıştır. Brendemoen (2008:168), ise bu durumun başlangıçta Farsça sonrasında ise Fransızcanın etkisiyle yaygın olduğunu belirtmiştir.

Ki'li birleşik cümlelerin Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait metinlerde sık kullanıldığı alan uzmanlarınca bilinir. EAT'den önceki dönemlerde de "ki" bağlacıyla aynı işlevde olan "kim" bağlacı kullanılmaktaydı. Bugün Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde ve Anadolu ağızlarında kullanımdan düşmüştür. Batı Rumeli Türk ağızlarında yaygın olarak kullanılmış olması, bu arkaik özelliğin ilişki içinde olduğu batı dillerinin cümle yapısıyla örtüşmesi sonucu kullanımda kaldığının gösterir.

Şindi şüle çi yarın çimseden yüregın ağırmasın (Yarın kuşkulanmaman için şimdi söylemelisin)

Düşün kari, baş a bir iş ki urtulalım bundan!

E ne isteysin benden ki benden ki benim evladımı urtardın sen?

Seni işittim ki gelmişin buraya (Günşen 2010:276)

...Birisi dedi bana ben dayadım bu duvari ki düşmesın. (Piličkova 1996:109)

Farsça ki bağlacıyla kurulan örnekleri Eski Anadolu Türkçesi döneminden itibaren tanıklamaya başlarız.

İşâret idicek tolu aya ol /Ki ben her ne kim isem anda ol (SN 108)

Hâbil kurbânı anıñ üçün kâbul kılındı ki Mevlî 'azze ve celle (KE 15v14) (4 yerde geçmiştir)

Kim ile kurulan cümleler

Kim arar boynuzlar, hem ula larını aybeder

Kim işlemez, o yemes

Kim işler o yanlışlar

Kim verir uşlu versın em a şamlı (Günşen 2010:481)

Günşen 'kim' bağlacını 'kim' soru zamirinden getirmektedir. Oysaki bu iki kelime farklıdır.

"Kim" bağlacıyla kurulan birleşik cümle örneklerini Eski Türkçe döneminden itibaren tanıklamaktayız. (Eski Türkçe ile ilgili örnekler Gabain 1988: 125)

Bilmez...kim menin ...öz kılınçım meni inçe emgelür, tip (TTVI 16)

Kim nen üntemeser... açtı (KP 33,2)

...diledi kim özini tag başındın kemişse helâk kılsa (NF 10/3)

Kaçan kim za'îfa kimerse cüftlenmek birle dinî hisârka kirdi (NF 15/1)

Ana beg kim kılsa fulan işni (ME 88/8)

Anca urdu ana kim şışurdu (ME 96/4)

Ayak urgı ol kim kıyamda kopup (MM 276/4)

Salıp cümleni kim hicab bolgunı (MM 375/1)

Anuñ mu'cizâtlarınuñ haddi yoñ /ne hâcet kim eyleyeven sözi çoñ (SN 107)

Ammâ hikmet bu erdi kim kullarımğa ta 'lîm bolsun tep (KE 3v7) (yaygın kullanılmış)

Receb ayınıñ yetinç kün cum'a tüninde erdi kim Hîrâ tağında ğar içinde erdi kim Cebre'îl 'as zâhir boldı (NF5-8,9)

Açan/Açın/haçan/haçın ile kurulan cümleler

Bilindiği gibi gerek Eski Türkçe ve gerekse Orta Türkçe dönemi metinlerinde "kaçan" (<*ka "soru kökü bkz Clauson 1972:592) "ne zaman" anlamında soru sözcüğünün kullanımı yaygındır. Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında

Bildiri Kitabı 1. Cilt

“açan/açın/haçan/haçın” biçiminde ve cümle başı bağlacı olarak kullanılan yapı, yukarıda sözünü ettiğimiz arkaik biçimin kullanımından başka bir şey değildir.

Açın cirdi içeri Musa, eppisi kouktilar ayaga.

Açın o bağırیدی, çoço lar susaydiler

Araba haçan ırılır yollar ço uzun çüsterır.

Haçan gelirler yarındasi sabalin o avag da bir misli alınlamiş

...Benim mezari açan yapacaksınız, yapacaksınız yol kıyında (Piliçkova 1996:119)

...Nassaddin Efendi, ikinci vakti açan gidecen öbür dünyaya dön verelim şeyleri götüresin babama. (Piliçkova 1996:144).

Siz, kaçan burhan kutın bulsar siz (KP 51,5) (Gabain 1988:125)

Kaçan kim mürid şeyh katinga kelür (MM 291/1)

Kaçan yetmiş altıya tegse tewe (MM 210/1)

İdi ‘azze ve celle tiledi kaçan Adem ‘aleyh’s-selâm kıpsa yüzi Mekke sınıar bolsun tep (KE 6r10)

‘Arab ‘adadı ol erdi, kaçan kimerse çerig nāgāh kelgenini körse, mundağ çağırur erdiler (NF 16/14)

Morfolojide görülenler

Öğrenilen geçmiş zaman eki -miş

Bilindiği gibi Batı Rumeli Türk ağızlarında öğrenilen geçmiş zaman eki tek biçimlidir. (-miş). Ünlü uyumuna girmez, her zaman /i/ ünlüsüyle kullanılır. Bu durumu, bazı araştırmacılar Makedonca’da /ü/ sesinin bulunmamasına dolayısıyla Makedonca’nın etkisine bağlamaktadırlar (Freidman 2002:456)

Öğrenilen geçmiş zaman ekinin -miş biçiminde tek varyantının olması arkaik bir özelliktir. Çünkü tarihî Türk diyalektlerini incelediğimizde bunun tanıkları Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Taşın ilinçüke ünmiş erdim (KP 5,4) (Gabain 1988:81); körmiş (Kutadgu Bilig2367) (Arat 1979:250) Eski Anadolu Türkçesinde düşmişsin, itmişsin, düzmiş (Gürsevin 1997:82-83)

(Gürsevin 2009: 54), bu tanıkların Batı Rumeli ağızlarında –miş biçimi için yabancı bir etki arama gereğini ortadan kaldırdığı ve zaten Eski Anadolu Türkçesinin devamı olan günümüz Türkiye ağızlarından “Kuzeydoğu Grubu ve Doğu Grubu”nda ekin yalnızca –miş biçiminde kullanıldığını belirtmektedir.

Nemeth de bu durumun yazıtlar dönemindeki kullanımla örtüştüğü kanısındadır. (1980-1981: 134)

Yönelme durumun bulunma durumuyla ifade edilmesi

Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde yönelme durum ifadesi için bulunma durum kullanılmaz Dolayısıyla Batı Rumeli ağızlarının bazılarında “bir yöne doğru hareketi bildiren, yani yönelme durumu işlevinde +dA” ekinin kullanılması durumu başlangıçta yabancı dil etkisi olarak değerlendirilebilir. Konuyla ilgili araştırmacılar da öyle değerlendirmişlerdir.

“Makedon ve Arnavut dillerinde, ‘bir yöne doğru hareket’ ve ‘konum’ ifadelerinin anlamı aynı edatlara yüklenmiştir. Örneğin Makedonca zivee/odi vo Skopje, Arnavutça banon/shkon ne Shkup ‘Üsküp’te yaşıyor/Üsküp’e gidiyor’ Sırpça yönelme durumu ve kalma durumu örnekleri de karışıktır. “(Freideman 2002: 458)

Oysaki tarihî Türk diyalektlerine ait metinlerde durum ekleriyle ilgili Türkiye Türkçesinden farklı kullanımlar olduğu bilinmektedir. Harezmi Türkçesinde örnekleri sıklıkla görülmektedir. Örneğin yönelme durumun araç durumu işlevinde kullanımına;

Tamuğ içinde bir müñüşde oturup tã'atğa meşgul boldı. (KE 4r21)cümlesi, belirtme işlevinde kullanımına;

Bir arslanğa fermānladı. (NF 15/13);

Yārānlar birle Ka'baka tavāf kıılır-men (NF 37/1);

Hak te'ālānıñ ewinge ziyārat kıılıñ. (NF 39/5);

Ka'beke ziyārat kıılalıñ. (NF 39/16) cümleleri örnek verebilir. (Kalsın, 2004: 48).

Gürsevin(2009:56-57), Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sıklıkla karşılaşılan bu durumun tanıklarını aşağıdaki örneklerle vermiştir:

Medîne de vuruban (EMŞer. 18)

...Oğuz zamanında bir yigit ki ivlense oh atar idi, okı ne yirde düşse anda gerdek diker idi (DKor.D.89,5)

Anı avlayalum, anı dükedicek bunda gelevüz (Kelile, 34v)

Barsavuz bir anda, dildür uçmak açmaga (Behc. 1:166,23)

Oğuzcanın etkilerinin görüldüğü Harezmi Türkçesinin karakteristik eserlerinden Nehcü'l-Feradis'te, bulunma durumunun yönelme işlevinde kullanımına: *Munda konmak kerekmez erdi.* (NF 15/9) örnek verilebilir.

Gürsevin, Eski Anadolu Türkçesinde bazı ağızlarda +dA var-/+dA git- biçimlerinin kurallı olarak kullanıldığının dönem metinleriyle tanıklanabildiğini, aynı kullanımın "Doğu Karadeniz" ağızında devam ettiğini bu durumun da Turgut Günay'ın Rize ili ağızlarıyla ilgili çalışmasında örneklendirildiğini belirtir.

+çA küçültme eki

Türk dili küçültme ekleri yönünden oldukça zengin bir dildir. (Bkz Şirvan)

Eski Türkçe döneminden itibaren dönem metinlerinde tanıklanan ekler örneklendirilmiştir.

+çA eki de bunlardan biridir. Gabain Eski Türkçedeki kullanımını *ança* "biraz, o kadar", *azrakça* "çok az", *barça* "bütün, hep" kelimeleriyle örneklendirmiştir. (1988:43).

Kıpçak Türkçesinde *barça/barşa* "bütün, hep"<*bar* "var"; *burguç* "küçük trompet, boru"<*bargu* "trompet, boru" örnek verilebilir. (Karamanlıoğlu, 1994: 23).

Çağatay Türkçesinde bilekçe "kelepçe"; *kasabaça* "küçük kasaba"; *şa'irçe* "şairlik taslayan" (Eckmann, 1988: 31 32).

Eski Anadolu Türkçesinde sığara eklenip sıfatın vasfında yakınlık bildirerek nitelikte azaltma dolayısıyla küçültme yapmıştır. *ağça* "beyaz gibi"; *karaca* "siyaha yakın"; *eskice* "eskimiş gibi, az eski"; *yeñice* "yeni sayılabilecek" (bkz şirvan)

Ayrıca Dede Korkut'ta altı yerde geçen *halıça* "küçük halı" kelimesinde de +çA küçültme eki açıkça görülmektedir. (Ergin 1997:135).

Günşen (2009: 239), Tarihî dönem metinlerinde örnekleri sıklıkla tanıklanan +çA küçültme ekinin Makedonya Türk Ağızındaki kullanımını Makedoncadaki +çe küçültme ekine bağlamıştır

"Makedonya'da Ohri ve Rense Türk ağızlarında Türkçenin küçültme ekleri "+çAk, +çIk, +çUk, +çAğız" yerine Makedoncanın küçültme eki +çe'nin yaygın olarak kullanıldığı görülmekte; üstelik bu ek sadece insan ve hayvan adlarına getirilerek küçültme, sevme ve acıma anlamıyla kullanılmamakta, başka varlık veya nesne adlarına da getirilerek miktar bakımından azaltma da yapacak şekilde kullanılmaktadır:

Uzuçe "kuzucuk, kuzucağız", lafçe "tek bir söz", aveçe "az miktarda", sütçe "az miktarda süt"

Bildiri Kitabı 1. Cilt

Günşen'in verdiği örnekler tarihî dönem metinlerindeki kullanımla birebir örtüşmektedir. Bu durum arkaik olan ekin, ikinci dilde (Makedonca) de kullanımı dolayısıyla yaşamasına katkı sağlamış olabilir.

Sonuç

1) Kosova ve Makedonya Türk ağızlarında görülen, Türkiye Türkçesi ağızlarında ve ölçünlü dilinde tanıklanmayan bazı özellikler, bir batı dili etkisi olabilir. Ancak buna karar vermeden önce tarihî Türk lehçelerinde bu durumun tanıkları aranmalıdır. Çünkü bu ağızlarda arkaik biçim korunmuş olabilir. Nitekim çalışmamızda verdiğimiz tanıklar, daha önce batı dillerinin etkisi olarak değerlendirilmişti.

2) Tarihsel süreçte Balkanlardaki farklı bölgelere farklı Türk boyları (Oğuzlar, Peçenekler, Kıpçaklar) gelmiştir. Bu sebeple batı Rumeli Türk ağızlarının her biri üzerinde, ilgili bölgeye göç etmiş Türk boyunun arkaik özelliklerinin ne kadarının korunduğu veya ne tür bir değişikliğe uğradığı ile ilgili olarak, söz varlığı, söz yapımı, ses ve cümle çalışmalarının yapılması, gerek Batı Rumeli ağızları gerekse tarihî Türk lehçeleri araştırmalarına önemli veriler sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Arat, Reşit Rahmeti (1992). *Atabetü'l-Hakayık*, Ankara: TDK.
- Başdaş, Cahit (2003). *Anadolu ve Kosova Türk Ağızlarında g>c, k>ç Değişmeleri*", TDAYBellekten 1999/I-II, Ankara:TDK Yay., s.1-8.
- Brendemoen, Bernt (2008). "Anadolu Ağızlarında Sözdizimi Üzerine Bir Not", *Turkish Studies*, Volume 3/3, Spring 2008:166-175.
- Clauson, Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford: At the Clarendon Press.
- Dallı, Hüseyin (1991). *Kuzeydoğu-Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar*, Ankara: TDK Yay.
- Dilçin, Cem (1991). *Mesud Bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahar İnceleme-Metin-Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür Bilim Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Eckmann, Janos (1962). "Kumanova (Makedonya) Türk Ağzı", *Nemeth Armağanı*. Haz: J. Eckmann-A.S. Levend-M. Mansuroğlu, Ankara:TDK Yay., s.111-144.
- Eckmann, Janos (1988). "Dinler Makedonya Türk Ağzı", *TDAY-Bellekten 1960*. Ankara: TDK Yay., s. 189-204
- Ergin, Muharrem (1997). *Dede Korkut Kitabı II İndeks- Gramer*, Ankara: TDK Yayınlar.
- Gülensoy, Tuncer(1993). *Rumeli ağızlarının ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme (İnceleme-Bibliyografya-Metinler)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay.
- Günşen, Ahmet ("Dil Etkileşimi Açısından Makedonya ve Kosova Türk Ağızları", *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, (25-390 Mart Şanlıurfa), TDK Yay., Ankara 2009, s. 259-282.
- Hafız, Nimetullah (1999). "Kosova Türk Ağızlarında Sırp ve Arnavut Dilinin Etkisi", *3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996 (Bildiriler)*, Ankara: TDK Yay., s. 5179523.
- Hasan, Hamdi (1997). *Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*, Ankara: TDK Yay.

Bildiri Kitabı 1. Cilt

Hazai, Györgi (1960). "Rodop Türk Ağızları", VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957, Ankara: TDK Yay. S. 127-130.

Hazai, Györgi (1988) "Rumeli ağızlarının Tarihi Üzerine", TDAY Belleten 1969, Ankara:TDK Yay., s.205-211.

İmer, Kamile (1997). "Türkçe ve Lazca Konuşan İki dillilerde Kod Değişimi", VIII. Uluslar arası Türk Dil Bilimi Konferansı Bildirileri, 7-9 Ağustos 1996, Haz., Kamile İmer, N. Engin Uzun, Ankara, s. 275-283.

Kalsın, Şirvan(2004). Harezmi ve Kıpçak Türkçelerinde İsim, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış Doktora Tezi.

Kalsın, Şirvan (2008). "Tarihî Türk Lehçelerinde Küçültme", VI. Uluslar arası Türk Dil Kurultayı, 20-25 Ekim 2008 Ankara.

Kalsın, Şirvan (2009). "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Rumeli Ağızları", XVII. Uluslar arası KIBATEK Edebiyat Şöleni (Balkanlar Türk Edebiyatı ve Kültürü), 13-18 Ağustos 2009, Prizren, Kosova.

Korkmaz, Zeynep (1987). "Anadolu Ağız Araştırmalarına Toplu Bakış", Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler I, Türk Dili Cilt 2, İstanbul Üniversitesi Yay., s. 899-109.

Molova, Mefküre (1999). "Balkanlardaki Türk Ağızlarının tasnifi" TDAY Belleten 1996, Ankara :TDK Yay., s.167-176.

Özkan, Fatma-Musa, Bağdagül (2004) "yabancı Dillaein Türk Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi" Bilig, Yaz/2004, Sayı:30,s.5-139.

Öztopçu, Kurtuluş (1989). Munyatu'l-Ghuzāt A14th-Century Mamluk-Kipchak Military Treatise, Harvard: Harvard University Office of the University Publisher.

Piličkova, Sevim (1996). Nasradin Hoca And Itar Pejo-Spiritual Twins, Skopje: Institute of Folklore "Makro Cepenkov"Skopje Special Edition Volume 24.

Yusuf, Süreyya (1975). "Prizren Türkçesinin Cümle Yapısı", Çevren (Priştine), V/13, s. 61-68.